

NUMMER 3 1988

Kvinno- vetenskaplig tidskrift

*I detta nummer frågar
vi bl a om TV-serier ger
utrymme för en ny kvinnlig
subjektivitet. Vad är en bra nyhet
ur kvinnors synvinkel? Kan kvinnor förändra
medievärlden? Dessutom presenterar
vi en artikel om genussystemet
som centralt begrepp inom
feministisk teori.*

Kvinnor och TV

ar. Här krävs ytterligare forskning eftersom man vid läsningen av boken faktiskt inte blir helt övertygad om det radikala i »gynesis», som rätt ofta framstår som ännu ett sätt för männen att tillägna sig och därmed beslagta det kvinnliga. Ibland uppmanas männen att försöka komma förbi paranoian genom att skriva ur den manliga kroppen och kvinnor föreslås gripa in i »gynesis» såsom talande subjekt, men det är svårt att se de här inslagen som annat än en utopisk appell.

Som framgått är *Gynesis* ett ambitiöst, stimulerande och ibland svårläst försök att komma till rätta med utgångspunkterna för en postmodernistisk feministisk teoribildning. Det är ingen nybörjarbok – det krävs en orientering i både feminism och poststrukturalism för att kunna följa Jardines utläggningar, vilka ibland är för omfattande och komplicerade i relation till hennes huvudtes. Hennes språkbruk har också påverkats av lång vistelse i Frankrike, vilket innebär bland annat att ord kan ha andra konnotationer än vad som är vanligt bland engelsktalande. Det hade ibland varit önskvärt med en något klarare precisering av terminologin. Exempelvis är det svårt att veta hur Jardine ser på skillnaden mellan »genus» (gender), »könsdifferentiering» (sexual difference) samt hur hon definierar »feminism». Ändå anser jag att Jardines sätt att skriva är att föredra framför andra försök att presentera de här komplicerade problemen. Riskerna för grova förenklingar och reduktiva argument blir överhängande då man eftersträvar en lättfattbar form. Eran illustreras väl av ett nyutkommet brittiskt försök att ventilera samma kärnfråga –

den revolutionära potential som postmodernismen har att erbjuda feminismen – Chris Weedon's *Feminist Practice and Poststructuralist Theory* (1987). Den visar tydligt att det i långa loppet är omöjligt att skriva om radikal förändring i skrivandet och ändå försöka hålla sig utanför den nya diskursen. Denna fara har Jardine undvikit.

Catherine
Sandbach-Dahlström

Förmoder: Ada Nilsson – Läkare, feminist och socialreformator

Ada Konstantia Nilsson föddes den 21 september 1872 på Toarps säteri i den underbart vackra västgötabygden. Hon var en välbeställd bonddotter och uppfostrades av guvernant i hemmet, tills hon vid tretton års ålder började i Lyceum för flickor i Stockholm. Där blev hon student våren 1891 och bestämde sig hastigt och lustigt för att bli läkare. Hon hade blivit så trött på alla som frågade vad hon skulle bli, så hon drog till med ett yrke som krävde mycket lång utbildning för att få tyst på frågorna. Hon var nu föräldralös, men inte ekonomiskt barskrapad. Ett år efter studentexamen var hon klar med den s k medikofilen i Uppsala, på den tiden obligatorisk för blivande läkare. Där efter påbörjade hon sina studier vid Karolinska institutet, blev med kand 1896 och med lic på hösten 1900. Hon var nu färdig »doktor» och efter några års praktik på olika sjukhus, bl a Serafimerlasarettets gynekologiska poliklinik, skaffade hon egen praktik, först vid Sankt Paulsgatan på Söder i

Stockholm (1904-1912) och sedan vid Triewaldsgränd i Gamla Stan, där hon blev kvar till 1953. Hon var således över åttio år gammal när hon slutade som läkare.

Vid sidan av privatpraktiken uppehöll Ada Nilsson olika uppdrag som läkare vid undersökningsanstalter och allmänna institutioner, samt som ledamot i styrelser och kommittéer. Exempelvis var hon 1927-1929 förordnad som sakkunnig för utarbetandet av förslag till moderskapsskydd. Som speciellt intresserad av kroppskultur, hälsolära och befrämjandet av kvinnors och flickors hälsa deltog Ada Nilsson 1924 i bildandet av *Svenska kvinnors centralförbund för fysisk kultur* och var detta förbunds ordförande 1924-1930.

Ada Nilsson gillade egentligen inte benämningen »kvinnosak». Alla frågor var vid närmare påseende mänskliga frågor, ansåg hon. Det blev dock de angelägenheter som låg kvinnor närmast som Ada Nilsson kom att ägna sig åt både som läkare, feminist och politiskt radikal. Vid sidan av läkargärningen gjorde Ada Nilsson stora insatser för jämställdheten mellan könen. Hennes resoluta och handlingskraftiga väsen omtalas i nästan allt som skrivits om henne. En mängd projekt har Ada Nilsson att tacka för sin tillkomst. Förutom ovannämnda centralförbund för fysisk kultur bildade hon 1907 *Kvinnornas diskussionsklubb* med syftet att skapa ett forum för åsiktsutbyte just när rörelsen för kvinnans politiska rösträtt kommit i gång på allvar. Ada Nilsson var diskussionsklubbens ordförande 1908-1910. Under tiden bildade hon 1909 S.B.K., *Självförsörjande bildade kvinnors vilohem* med syftet att skaffa medlemmarna en billig rekreationstid

på landet. Ada skötte ordförandedklubban till 1911.

En tredje förening som Ada Nilsson drog igång (tillsammans med läkarkollegan Julia Kinberg) och som hon förblev trogen livet ut, var *Föreningen frisinnade kvinnor* (FFK), bildad 1914, omorganiserad 1923 till *Frisinnade kvinnors riksförbund* (FKR), samt år 1931 till *Svenska kvinnors vänsterförbund* (SKV). Ada Nilsson var FFK:s ordförande 1914-1917, men lämnade styrelsen på grund av att hon tyckte att den, med Emilia Broomé som dominerande gestalt, alltför mycket rättade sig efter Frisinnade lansföreningens politik. Även om FFK ursprungligen bildats som en stödorganisation för de frisinnades förening tyckte Ada nu att engagemanget gick för långt. Ada Nilsson skulle kanske ha låtit FFK helt och hållet stå tillbaka för läkarkallet, om inte något speciellt inträffat som gjorde att hon 1922 kom att aktiveras på ett sätt som hon kanske aldrig drömt om.

Fogelstadgruppen

Genom vänskapen med Elin Wägner, vars romangestalt Helga Wisbäck, bär tydliga drag av såväl Ada Nilsson som vännen och kollegan Alma Sundquist, lärde nämligen Ada Nilsson känna godsägarrinnan och kommunalpolitiker Elisabeth Tamm på Fogelstad. Elisabeth var en av de fem första kvinnorna i Sveriges riksdag. Hon ansåg att kvinnorna måste för att kunna utnyttja sina nyvunna politiska och juridiska rättigheter (rösträtt och myndighet) bli både politiskt och medborgarrättsligt kunniga. På initiativ av Elisabeth Tamm och med hjälp av Ada Nilsson, Elin

Ada Nilsson (1872-1964)

Wägner, Kerstin Hesselgren och Honorine Hermelin (den s k konstellationen eller Tidevarvsgruppen/Fogelstadgruppen), grundades den Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad. Efter en s k urkurs på sommaren 1922 började skolan sin verksamhet 1925 och nedlades inte förrän 1957. Ada Nilsson var under alla år medlem av skolans styrelse samt deltog som föreläsare i så gott som alla dess sommarkurser. Hon var dessutom flitig medarbetare i *Fogelstadförbundet*, en liten tidskrift utgiven av föreningen med samma namn.

Som språkrör för frisinnade kvinnor, fast dock inte utgiven av FKR, tillkom den politiska och feministiskt radikala veckotidningen *Tidevarvet*. Ada Nilsson var denna tidnings utgivare under hela dess existens 1923-1936. Hon hade inte bara det största ekonomiska ansvaret för tidningen. Hon deltog också i det praktiska arbetet omkring den och levererade dessutom tio till femton artiklar per år till tidningen. Redaktionen var under flera år belägen vägg i vägg med Ada Nilssons praktik och bostad, och den av patienter strängt

upptagna läkaren bistod dygnet om med råd och hjälp till redaktionen personal. I Ada Nilssons liv fanns ingen gräns mellan yrkesliv och privatliv. Hennes hem vid Triewaldsgränd kallades »de fem fronternas hus» på grund av de många olika kamper Ada Nilsson förde i kvinnofrågan, fredsfrågan, jordfrågan, befolkningsfrågan och den egna liberala politiska linjen.

Sexualupplysning

För allmänheten var Ada Nilsson mest känd på sexualupplysningens område. Där hörde hon definitivt till pionjärerna. Som andra generationens läkare fick Ada Nilsson skörda frukterna av den föregående kvinnoemancipationen, men hon fick också erfara att många hinder ännu fanns för kvinnors möjligheter att göra karriär i arbetslivet i ett mansdominerat samhälle. Ada Nilsson påbörjade sin utbildning när Sveriges första kvinnliga läkare Karolina Widerström (med lic 1888) praktiserat några år. Genom Widerström blev Ada Nilsson liksom flera av hennes samtida kollegor Alma Sundquist, Gerda Kjellberg och Andrea Andreen m fl feministiskt medveten.

Ada Nilsson var övertygad om att det enda som kunde förbättra de sexuella förhållandena i grunden var upplysning och en ny moral. Den gamla dubbelmoralen, hemlighetsmakeriet, hyckleriet och okunnigheten måste bort. Ada Nilssons moral, liksom hennes kvinnliga kollegors, gick ut på i huvudsak två punkter:

– Varken man eller kvinna bör ha sexuellt förhållande med någon som de inte kan tänka sig att få barn med. Bristen på absolut säkra preventivmedel

gör att graviditet alltid kan inträffa och då bör man inte stå främmande inför att ta emot barnet.

– Båda parter i ett sexuellt förhållande har ansvar för varandra och ingendera har rätt att sexuellt utnyttja den andra.

Ada Nilsson kan inte räknas till de sexliberalerna även om hon år 1910 tog avstånd från införandet av »preventivlagen» och kämpade för dess avskaffande under hela dess existens (till 1938). Denna lag, ansåg hon, undergrävde läkarnas möjligheter att ge vederhäftig preventivrådgivning. Födelsekontroll med hjälp av preventiva medel såg hon i vissa fall som både nödvändig och riktig. Hon var dock inte nymalthusian och uppmuntrade inte till folkminskning och nativitetens inskränkning i allmänhet. Abort såg hon som en absolut nödlösning. Alla sorters lösa och tillfälliga sexuella förbindelser betraktade hon som en samhällsfara. När hon år 1925 öppnade Tidevarvets rådfrågningsbyrå för föräldrar – den första i sitt slag i Sverige – var det i syfte att ge råd och hjälp till blivande föräldrar och inte i främsta hand för preventivupplysning. En av de viktigaste orsakerna till att nativiteten sjönk var, ansåg Ada Nilsson, kvinnornas bristande vilja att föda barn i ett samhälle som inte stödde moderskapet vare sig ekonomiskt eller socialt.

Ada Nilssons främsta socialpolitiska intresse var således att förbättra såväl gifta som ogifta mödrars villkor. Hon stred för smärtfri förlossning, små förlossningshem och för utomäktenskapliga barns likvärdighet med barn födda inom äktenskap. På så sätt föregrep hon Alva och Gunnar Myrdahls idéer i *Kris i befolkningsfrågan* och en del av de

förslag som ställdes av 1935 års Befolkningskommission. Till denna kommission valdes dock inte Ada Nilsson, utan hon fick stå tillbaka för sin yngre vän, kollega och meningsfrände Andrea Andreen-Svedberg. Större delen av Ada Nilssons artiklar i Tidevarvet (drygt 120) handlar om sexualpolitiska frågor. Ada Nilsson var den sista förkämpen för en gammal feministisk sexualmoral. När hon närmade sig de nittio, i början av 1960-talet, konstaterade hon att mycket av det hon och hennes kollegor hoppats och trott på gått förlorat (Till erinran... 1964). Kanske berodde det på att den feministiska moralen besegrades av de manliga förkämparna för den freudska driftläran någon gång på 1920-talet.

Ada Nilssons väg till insikt i de sexuella frågorna gick över en del bittra erfarenheter, inte ovanligt för flickor av bättre ställning som skyddades från insyn i sådant som ansågs skada deras »blygsamhet». En händelse i den unga Adas liv är belysande på flera sätt:

Ada Nilsson och Lydia Wahlström

Under studietiden (1891-92) lärde Ada Nilsson känna Lydia Wahlström, som var humanist och sex år äldre än Ada. Lydia blev ordförande i den i mars 1892 bildade Kvinnliga studentföreningen vid Uppsala universitet. Kvinnliga studenter var mycket påpassade och inte särskilt omtyckta vare sig av manliga studenter eller av stadens unga flickor och deras mödrar, vilka såg med avundsjuka blickar på studenternas frihet, men även på den sexuella attraktion de eventuellt utövade på männen vid

universitetet. Beroende på detta men även på den dåvarande kvinnorörelsens åsikter om kvinnans uppgift att höja moralen i samhället, ställde den kvinnliga studentföreningen »idealet högt» avseende de kvinnliga akademiker- nas uppträdande. Det var överhuvudtaget deras enda möjlighet att bryta de första kvinnliga akademiker- nas isolerade tillvaro vid universitetet.

Ada och Lydia blev nära vänner och besökte bl a varandras familjer. Så hände något som bröt vänskapen för alltid, i varje fall på den intima nivå den då befann sig. Av brev från Ada framkommer att Lydia oroat sig för hur det skulle gå för Ada bland de övervägande manliga kamraterna vid Karolinska institutet, där Ada började hösten 1892. Medicinare, och särskilt de vid Karolinska, var ansedda för att vara råa och ohyfsade i såväl språk som manér. Lydia var givetvis rädd för, att Ada skulle ta efter dessa dåliga seder. I ett brev gjorde Ada allt för att bekräfta att så var fallet. Hon åt med sina manliga kollegor, drack snaps till maten och rökte cigarett efteråt. Det är svårt att säga om brevet skrevs för att retas med Lydia och hennes oro. Det kan dock även tyda på att Ada var angelägen om att vara till lags och anpassa sig så gott det gick till vanorna på Karolinska, precis som hon anpassat sig till Lydia och Kvinnliga studentföreningen i Uppsala.

Ada och Alma Sundquist deltog emellertid i ett studentspex skrivet av en medicine kandidat. Ada var värdshusflicka på värdshuset »Ammonshornet» och hette Saphena, vilket Ada hört var namnet på en blodåder. Själva hade de båda flickorna inte kommit längre än till studiet av ben-

knotorna. Snart gick skvallrets vågor höga och Ada Nilsson fick det inte lätt i sitt arbete på anatomisalén. Förtvivlad skrev hon till Lydia Wahlström och utgjöt sina känslor. Hon var djupt irriterad på att något som hon gjort för att vara kamratlig (mot de manliga kamraterna naturligtvis), skulle innebära så mycken smälek för hennes egen del. Det var då sista gången hon skulle vara med på något sådant. Lydias svarsbrev finns inte bevarat, men av följande brev från Ada till Lydia framgår, att Ada inte fick det stöd som hon trott och hoppats få. Lydia skulle ha skrivit något om att »den repliken skulle för mig varit nog att ej lära mig min role». (Hon syftar antagligen på repliken »...vad gör en kyss när ingen det ser».)

Att händelsen betydde mycket för deras liv framgår av att båda två tagit upp den i sina memoarer. Lydia beklagar att hennes vänskap med Ada bröts »för längre tider genom att förmyndarmänniskan inom mig slutligen tog ut sin rätt, då Ada nämligen i ett brev»...»värdjade till mig om ett råd och jag sårade hennes ömtålighet med en predikan» (Wahlström 1949 s 97). Här står att Ada studerade i Lund, vilket är fel. Ada har aldrig studerat i Lund. Ada Nilsson berättar om det ödesdigra studentspexet, men nämmer inget om kontroversen med Lydia Wahlström (Nilsson 1963, s 27). Det är lätt att märka att händelsen innebar något av en fläck på den bild av sig själv som Ada trots sin frigjordhet och chosofrihet var mån om att ge till andra. Den urskuldande tonen i brevet till Lydia stämmer dåligt med den raljerande ton hon använde vid beskrivningen av hur hon anpassade sig till miljön på Karolinska.

Den stora slöderskan

Den här händelsen belyser inte bara kollisionskursen mellan två olika personligheter utan också kollisionskursen mellan två generationer av feministerna, även om Lydia bara var sex år äldre än Ada. Ada avvisade Lydias förmaningar, men hon kunde inte sluta tänka på dem. I brev efter brev återkom hon till saken. Ensam och övergiven låg hon vaken natt efter natt och grubblade över om hennes rykte nu för alltid var förstört. Det skulle dröja precis tio år, innan Ada närmade sig den gamla kvinnorörelsens åsikter om förhållandet mellan könen. Kanske innebar det ödesdigra spexet och den därpå följande konflikten med Lydia Wahlström att Adas insikt om att det trots allt låg en hel del i de äldre feministernas syn på de sexuella frågorna, djupnade.

Ada Nilsson beskrivs genomgående som en charmerande och temperamentsfull personlighet. Aktivitet och initiativrikedom tycks ha varit hennes kardinalgenskaper. Hon kallades den »goda människan» för sin stora benägenhet att hjälpa, trösta och ställa till rätta för patienter och vänner som trasslat till det för sig. I hennes väsen fanns en blandning av storslagenhet och vardagsnärlighet, av galghumor och vemod, av oerhörd arbetsförmåga och förmåga till avkoppling i glada vänners lag. I Ada Nilssons hem odlades vänskaper och kontakter mellan människor från de mest skilda områden och intressesfärer från »hamnbusar» och avsigkomna »flickstackare» som behövde litet arbete, till professorer, konstnärer och diplomater. Ada Nilssons förmåga att skapa och vidmakthålla vänskapsförhållanden, särskilt med

kvinnor, är väldokumenterad. Elin Wägner, Elisabeth Tamm, Honorine Hermelin, Ebba von Redlich, Alexandra Kollontay tillhörde de närmaste vännerna.

Ada Nilsson var rik på kärlek och vänlighet, på medmänsklig omtanke och medkänsla, även om hon ibland kunde bli »tvärarg» på all dumhet hon tyckte sig se omkring sig. De pengar hon fick in på sitt livs kall, läkaryrket, spenderade hon på att förverkliga sina målsättningar. Hon gifte sig aldrig och fick aldrig några barn. Kontakten med de två äldre systerarna verkar ha varit minimal. Ada Nilsson har kallats den »stora slöderskan» (Eva Moberg). Hon slösade med sina förmågor och med sina pengar. Efter en mer än femtioårig läkarpraktik dog Ada Nilsson den 30 maj 1964 utfattig, som inneboende, och under kärleksfull vård, hos sin vän Honorine Hermelin, rektor på Fogelstad.

Hjördis Levin

LITTERATUR

- Nilsson, Ada, *Barriaden valde oss: 25 år ur en kämpande förenings historia*, Sthlm 1940.
 Nilsson, Ada, *Glimtar ur mitt liv som läkare*, Sthlm 1963.
 Andreen-Svedberg, Andrea, *Svenska kvinnors vänsterförbund: En femtioårsberättelse*, Sthlm 1964.
 Andreen-Svedberg, Andrea, – *Karolina Widerström, Sveriges första kvinnliga läkare. Levnadsförteckning*, Sthlm 1956.
 Björkman-Goldschmidt, Elsa, *Fogelstad: Berättelsen om en skola*.
 Hamrin-Thorell, Ruth, *Boken om Kerstin Hesselgren: En vänstudie*, Sthlm 1968.

Sachs, Hilda, *Kvinnoporträtt*, Sthlm 1918.

Till erinran av doktor Ada Nilsson, Katrineholm 1964.

Wahlström, Lydia, *Trotsig och försagd: Mitt livs minnen*. Sthlm 1949.

Wahlström, Lydia, Bland kvinnliga studenter i 1890-talets Uppsala. I *Hågkomster och livsintryck*, 18. Uppsalaminnen berättade av gamla studenter och andra. Under redaktion av Sven Thulin, Uppsala 1937.

Biografiska artiklar om Ada Nilsson bl a i:

Vi kvinnor i demokratiskt världsförbund 1964:5:6, 1952:6:3, 1962:7:3.

Nordisk medicin 1964:46.

Fogelstädsförbundet 1965:1:8.

Idun/Veckojournalen 1964:9 (Eva Moberg).

Mitt hem 1907:9.

Breven från Ada Nilsson till Lydia Wahlström finns i Wahlströms samling på KB, men är endast tillgängliga för forskning efter tillstånd.

Ett enda brev från Lydia Wahlström finns i Ada Nilssons samling som går att läsa utan tillstånd.

pu
re
sk
lit
st
fir
H:
El
ar